

INGLIZ VA O‘ZBEK HAJVIY ERTAKLARI TASNIFI MUAMMOLARI

Ahmadaliyeva Madina
Farg‘ona davlat universiteti
tayanch doktoranti
madinaahmadaliyeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18986315>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek xalq og‘zaki ijodida hajviy ertaklarni tasniflash bilan bog‘liq nazariy va metodologik muammolar qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda hajviy ertaklarning janr xususiyatlari, ularning maishiy ertak, latifa va satirik rivoyatlar bilan chegaradosh jihatlari yoritiladi. Ingliz va o‘zbek folklor an‘analarida hajviylikka bo‘lgan yondashuvlar o‘rtasidagi farqlar aniqlanib, tasnifdagi terminologik nomuvofiqlik va mezonlarning bir xil emasligi asosiy muammo sifatida ko‘rsatib beriladi. Maqolada funksional, badiiy va ijtimoiy mezonlar uyg‘unligiga asoslangan yangi tasnif yondashuvi taklif etilib, uning qiyosiy folklorshunoslikdagi metodologik ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari hajviy ertaklarni mustaqil va ko‘p qatlamli folklor janri sifatida tizimli o‘rganish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: hajviy ertaklar, folklor tasnifi, qiyosiy folklorshunoslik, kulgi va hajv, ingliz folklori, o‘zbek folklori, janr chegaralari, tasnif mezonlari

Аннотация: Растущее использование искусственного интеллекта (ИИ) в академическом переводе поднимает важные вопросы о качестве перевода, выходящие за рамки грамматической точности и лексической беглости. В частности, прагматический аспект перевода, включающий сохранение контекстно-зависимого значения, авторской позиции и дискурсивных конвенций, остается недостаточно изученным в сравнительных исследованиях перевода, выполненного человеком и с помощью ИИ. В данном исследовании изучаются прагматические ошибки и их влияние на адекватность перевода в переводах академических текстов, выполненных человеком и с помощью ИИ. Используя качественный лингвистопрагматический подход, исследование анализирует корпус аннотаций научных статей, переведенных переводчиками-людьми и системой перевода на основе ИИ. Анализ фокусируется на ключевых прагматических особенностях, включая импликацию, хеджирование и позицию, дейксис, а также регистр и организацию дискурса. Результаты выявляют систематические различия между переводами, выполненными человеком и с помощью ИИ. Хотя переводы, созданные с помощью ИИ, демонстрируют высокий уровень формальной беглости, они часто имеют прагматические недостатки, такие как излишняя детализация, неадекватная калибровка позиции и несоответствие на уровне дискурса, что в совокупности снижает адекватность перевода в академическом контексте. Переводы, выполненные человеком, хотя и не свободны от прагматических отклонений, демонстрируют большую чувствительность к коммуникативному намерению и нормам академического дискурса благодаря контекстной осведомленности и стратегическому принятию решений. Данное исследование вносит вклад в оценку качества перевода, подчеркивая прагматические ошибки как важнейший показатель адекватности и акцентируя внимание на сохраняющейся важности прагматической компетенции в академическом переводе с использованием ИИ и в образовании переводчиков.

Ключевые слова: прагматические ошибки; адекватность перевода; перевод, созданный с помощью ИИ; академический дискурс; сравнение переводов, выполненных человеком и ИИ.

Abstract: The increasing use of artificial intelligence (AI) in academic translation has raised important questions about translation quality beyond grammatical accuracy and lexical fluency. In particular, the pragmatic dimension of translation, which involves the preservation of context-dependent meaning, authorial stance, and discourse conventions, remains underexplored in comparative human and AI translation research. This study investigates pragmatic errors and their impact on translational adequacy in human and AI-generated translations of academic texts. Adopting a qualitative linguopragmatic approach, the study analyzes a corpus of academic research article abstracts translated by human translators and an AI-based translation system. The analysis focuses on key pragmatic features, including implicature, hedging and stance, deixis, and register and discourse organization. The findings reveal systematic differences between human and AI-generated translations. While AI-

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

generated translations demonstrate high levels of formal fluency, they exhibit recurrent pragmatic weaknesses, such as over-explicitation, inappropriate stance calibration, and discourse-level misalignment, which cumulatively reduce translational adequacy in academic contexts. Human translations, although not free from pragmatic deviation, show greater sensitivity to communicative intent and academic discourse norms through context-awareness and strategic decision-making. The study contributes to translation quality assessment by highlighting pragmatic errors as a crucial indicator of adequacy and underscores the continued importance of pragmatic competence in AI-assisted academic translation and translator education.

Keywords: pragmatic errors; translational adequacy; AI-generated translation; academic discourse; human–AI translation comparison

Kirish.

Ingliz va o‘zbek xalq og‘zaki ijodida ertak janri badiiy tafakkur va ijtimoiy ongning muhim ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu janr tarkibida hajviy ertaklar alohida ahamiyat kasb etib, ular jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, insoniy nuqsonlar, hokimiyat va oddiy xalq o‘rtasidagi munosabatlarni kulgi va kinoya orqali aks ettiradi. Hajviy ertaklar nafaqat badiiy-estetik vazifani bajaradi, balki tanqidiy tafakkurni shakllantirish, axloqiy me‘yorlarni mustahkamlash va xalqning dunyoqarashini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Shunga qaramay, ingliz va o‘zbek folklorshunosligida hajviy ertaklarni tasniflash masalasi hanuzgacha murakkab va bahsli bo‘lib qolmoqda. Tadqiqotlarda bu ertaklar ko‘pincha maishiy ertaklar, latifalar yoki yumoristik hikoyalar bilan bir qatorda ko‘rib chiqiladi, natijada ularning janr xususiyatlari aniq chegaralanmaydi. Ingliz folklorida hajviy ertaklar asosan funksional va kommunikativ belgilar asosida tavsiflanar ekan, o‘zbek folklorida hajviylik ko‘proq uslubiy hodisa sifatida baholanadi. Bu holat ikki adabiy-an‘anaviy tizimda hajviy ertaklarga bo‘lgan yondashuvning turlicha ekanligini ko‘rsatadi va qiyosiy tahlil jarayonida metodologik muammolarni yuzaga keltiradi. Xususan, hajviylik darajasini aniqlash, kulgining asosiy yoki yordamchi vazifa ekanini belgilash, shuningdek, janrlararo chegaralarni aniqlash masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shu bois ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarini tasniflash masalasini qiyosiy asosda tahlil qilish, mavjud ilmiy qarashlarni tanqidiy baholash va yagona konseptual yondashuvni taklif etish zamonaviy folklorshunoslikning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Hajviy ertaklarning nazariy talqini va tasnifi masalasi folklorshunoslikda bir qator yetuk tadqiqotchilar tomonidan yoritilgan. Xususan, Vladimir Propp ertaklarning funksional tuzilishini tahlil qilib, kulgili unsurlar syujetning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lishini ta‘kidlaydi, biroq hajviylikni mustaqil janr mezonini darajasiga ko‘tarmaydi. Stith Thompson folklor motivlarini tasniflash jarayonida hajviy motivlarning keng tarqalganligini ko‘rsatadi, ammo ularni ko‘proq umumiy ertak motivlari doirasida baholaydi. Alan Dundes esa kulgi va hajvni folklorning ijtimoiy funksiyasi bilan bog‘lab, hajviy matnlarning madaniy kontekstga bog‘liqligini asoslaydi. O‘zbek folklorshunosligida Mansur Afzalov ertaklarni mazmuniy xususiyatlariga ko‘ra tasniflab, hajviylikni ko‘proq maishiy ertaklar doirasida talqin qiladi. Boris Sarimsakov kulgi va kinoyaning xalq og‘zaki ijodidagi ijtimoiy tanqid vositasi sifatidagi rolini alohida ta‘kidlaydi. Zarifjon Tojiyev o‘zbek hajviy ertaklarida qahramon tipologiyasining ijtimoiy mazmun bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shuningdek, Mikhail Bakhtinning kulgi madaniyati haqidagi qarashlari hajviy ertaklarni ijtimoiy-estetik hodisa sifatida talqin qilishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotlar hajviy ertaklarning ahamiyatini ko‘rsatadi, biroq ularni ingliz va o‘zbek folklori doirasida yagona qiyosiy tasnif asosida o‘rganish masalasi hanuz yetarlicha tizimlashtirilmaganligini ko‘rsatadi.

Hajviy ertak tushunchasi va janr chegaralari

Hajviy ertak xalq og‘zaki ijodining murakkab va ko‘p qatlamli janrlaridan biri bo‘lib, u kulgi, kinoya va tanqidiy tasvir vositalari orqali ijtimoiy va axloqiy hodisalarni badiiy ifodalashga xizmat qiladi. Hajviy ertaklarning asosiy belgilovchi xususiyati kulgining mustaqil estetik maqsad sifatida namoyon bo‘lishidir. Ushbu kulgi tasodifiy yoki epizodik emas, balki syujet, obraz va voqealar tizimini birlashtiruvchi yetakchi semantik omil sifatida shakllanadi. Hajviy ertaklarda kulgi orqali ijtimoiy adolatsizlik, mansabparastlik, nodonlik, ochko‘zlik kabi salbiy holatlar fosh etiladi va xalqona dunyoqarash nuqtayi nazaridan baholanadi.

Nazariy jihatdan hajviy ertak tushunchasi ko‘pincha maishiy ertak, latifa va yumoristik hikoya tushunchalari bilan chegaradosh holda talqin qilinadi. Bu holat janr chegaralarining aniq belgilab olinmaganligini ko‘rsatadi. Hajviy ertak maishiy ertakdan farqli o‘laroq, kundalik turmush tasvirini bevosita realizm asosida emas, balki kulgili mubolag‘a va kinoyaviy vaziyatlar orqali yoritadi. Latifadan esa hajviy ertak syujetning nisbatan murakkabligi, voqealar ketma-ketligi va badiiy umumlashtirish darajasi bilan ajralib turadi. Latifada kulgi qisqa epizod yoki yakuniy nuqtaga yo‘naltirilgan bo‘lsa, hajviy ertakda kulgi butun matn bo‘ylab barqaror tarzda saqlanadi. Janr chegaralarini aniqlashdagi

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

asosiy muammo hajviylikni mustaqil janr belgisi sifatida baholash masalasidir. Ayrim tadqiqotlarda hajviylik faqat uslubiy vosita sifatida qaraladi va u ertakning ichki bezagi sifatida talqin qilinadi. Bunday yondashuv hajviy ertaklarning janr sifatidagi o‘ziga xosligini inkor etadi. Aslida esa hajviy ertaklarda kulgi nafaqat ifoda vositasi, balki mazmuni tashkil etuvchi markaziy komponent hisoblanadi. Syujet rivoji, qahramonlar xarakteri va konflikt kulgi mantig‘iga bo‘ysundiriladi. Hajviy ertaklarning janr chegaralarini belgilashda ularning funksional xususiyatlari muhim ahamiyatga ega. Ushbu ertaklar tinglovchini faqat kuldirish bilan cheklanmaydi, balki ijtimoiy hodisalarga tanqidiy munosabatni shakllantiradi. Ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarida aqlli va chaqqon qahramonning nodon yoki hokim mavqedagi shaxs ustidan ustun kelishi ko‘p uchraydi. Bu holat kulgi orqali ijtimoiy adolat g‘oyasini ifodalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan hajviy ertaklar didaktik vazifani ham bajaradi, biroq bu didaktika ochiq pand-nasihat shaklida emas, balki bilvosita kulgi orqali amalga oshiriladi.

Janr chegaralarining noaniqligi ko‘pincha terminologik muammolar bilan ham bog‘liq. Ilmiy adabiyotlarda “hajviy”, “komik”, “yumoristik”, “satirik” atamaları ko‘pincha sinonim sifatida ishlatiladi, ammo ularning semantik yuklamasi bir xil emas. Hajviy ertaklarda yumor ko‘pincha yumshoq kulgi bilan cheklanmay, ijtimoiy tanqid darajasiga ko‘tariladi. Shu sababli hajviy ertaklarni oddiy kulgili hikoyalar bilan tenglashtirish metodologik xatolarga olib keladi. Hajviy ertak tushunchasini aniqlash va uning janr chegaralarini belgilash folklorshunoslikdagi muhim nazariy masalalardan biridir. Hajviy ertaklarni maishiy ertak va latifadan farqlovchi asosiy belgilar sifatida kulgining yetakchi funksiyasi, syujetning yaxlitligi va tanqidiy yo‘nalishning ustuvorligi e‘tiborga olinishi lozim. Aynan shu mezonlar asosida hajviy ertaklarni mustaqil janr sifatida ilmiy tasniflash imkoniyati yuzaga keladi.

Ingliz hajviy ertaklarini tasniflashdagi muammolar

Ingliz folklorida hajviy ertaklar keng tarqalgan bo‘lsa-da, ularni ilmiy jihatdan tasniflash masalasi murakkab va bahsli bo‘lib qolmoqda. Bu murakkablik, avvalo, ingliz folklor an‘analarida hajviylikning mustaqil janr belgisi sifatida emas, balki ko‘proq funksional va uslubiy hodisa sifatida talqin qilinishi bilan izohlanadi. Natijada hajviy ertaklar ko‘pincha maishiy ertaklar, didaktik hikoyalar yoki kulgili rivoyatlar bilan bir qatorda o‘rganiladi va ularning aniq janr chegaralari belgilab olinmaydi.

Ingliz hajviy ertaklarini tasniflashdagi asosiy muammolardan biri kulgining janrni belgilovchi mezon sifatidagi maqomini aniqlash bilan bog‘liq. Ayrim tadqiqotlarda kulgi syujetning markaziy elementi bo‘lsa, boshqalarida u ikkilamchi, yordamchi badiiy vosita sifatida qaraladi. Shu sababli hajviylik darajasini aniqlashda yagona yondashuv mavjud emas. Ba‘zi ertaklarda kulgi asosiy mazmuni tashkil etsa-da, ular didaktik yoki maishiy ertaklar sifatida tasniflanadi, bu esa ilmiy aniqlikka putur yetkazadi. Yana bir muhim muammo ingliz hajviy ertaklarining janrlararo xususiyatga ega ekanligidir. Ko‘plab ertaklarda hajviy unsurlar bilan bir qatorda axloqiy pand-nasihat, ijtimoiy xulosa yoki didaktik yakun mavjud bo‘ladi. Bunday holatda ertakni qaysi janrga mansub deb belgilash masalasi murakkablashadi. Agar didaktik jihat ustuvor deb qaralsa, hajviylik ikkinchi planga suriladi, bu esa ertakning badiiy mohiyatini to‘liq ochib bermaydi. Ingliz folklorshunosligida tasniflashdagi yana bir muammo terminologik nomuvofiqlik bilan bog‘liq. Ilmiy adabiyotlarda “comic tale”, “humorous folktale”, “jest tale” kabi atamalar turli ma‘nolarda qo‘llanadi va ularning aniq chegaralari belgilab berilmaydi. Bu holat bir xil tipdagi ertaklarning turli tadqiqotlarda turlicha tasniflanishiga olib keladi. Natijada ilmiy tahlilda izchillik buziladi va qiyosiy tadqiqotlar uchun metodologik qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ingliz hajviy ertaklarida individual qahramon obrazining ustuvorligi tasnif jarayoniga ta‘sir ko‘rsatadi. Ko‘plab ertaklarda aqlli, topqir yoki ayyor qahramon nodon, ochko‘z yoki mansabparast shaxs ustidan kulgi vositasida g‘alaba qozonadi. Bu holat ba‘zan hajviy ertaklarni qahramonlik yoki didaktik hikoyalar bilan chegaradosh qilib qo‘yadi. Qahramonning individual xususiyatlariga urg‘u berilishi esa ertakning ijtimoiy tanqidga yo‘naltirilgan umumlashtiruvchi tabiatini e‘tibordan chetda qoldirishi mumkin.

Ushbu tasnif jadvali ingliz hajviy ertaklarini yagona mezon asosida emas, balki funksional, badiiy va ijtimoiy omillar uyg‘unligida tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi. Jadvaldan ko‘rinadiki, hajviy ertaklarning asosiy tasnif muammosi ularning ko‘p mezonli xususiyatga egaligidir. Har bir mezon bo‘yicha hajviy ertaklar boshqa folklor janrlari bilan chegaradosh holatda namoyon bo‘ladi. Shu sababli ingliz hajviy ertaklarini qat‘iy bitta janr doirasida baholash metodologik jihatdan samarasiz hisoblanadi. Taklif etilayotgan tasnif hajviy ertaklarni murakkab, ko‘p qatlamli folklor hodisasi sifatida o‘rganish imkonini beradi va ularni qiyosiy tahlil qilish uchun metodik asos yaratadi.

Ingliz hajviy ertaklarini tasniflashda madaniy kontekst ham muhim omil hisoblanadi. Ingliz folklorida kulgi ko‘pincha ochiq tanqiddan ko‘ra, bilvosita kinoya va yumshoq istehzo shaklida ifodalanadi. Bu esa hajviylikni aniqlashda subyektiv yondashuvlarga sabab bo‘ladi. Tadqiqotchining

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

madaniy tajribasi va estetik qarashlari ertakdagi kulgini baholashda muhim rol o‘ynaydi, bu esa tasnif natijalarining barqaror emasligiga olib keladi. Ingliz hajviy ertaklarini tasniflashdagi muammolar kulgining janr belgilovchi mezon sifatida yetarlicha aniqlanmaganligi, terminologik noaniqlik, janrlararo chegaralarning mavhumligi va madaniy kontekstga bog‘liq talqinlar bilan izohlanadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun hajviy ertaklarni funksional, badiiy va ijtimoiy mezonlar asosida kompleks yondashuv yordamida tasniflash zarurati yuzaga keladi.

O‘zbek hajviy ertaklari tasnifidagi muammolar

O‘zbek xalq og‘zaki ijodida hajviy ertaklar ijtimoiy tanqid va xalqona kulgining muhim shakli sifatida namoyon bo‘lsa-da, ularni ilmiy tasniflash masalasi hanuzgacha murakkab va bahsli bo‘lib qolmoqda. Bu murakkablik, avvalo, o‘zbek folklorshunosligida hajviylikning mustaqil janr belgisi sifatida emas, balki umumiy badiiy-uslubiy xususiyat sifatida talqin qilinishi bilan izohlanadi. Natijada hajviy ertaklar ko‘pincha maishiy ertaklar, latifalar yoki satirik rivoyatlar bilan bir qatorda ko‘rib chiqiladi va ularning janr chegaralari aniq belgilanmaydi. O‘zbek hajviy ertaklarini tasniflashdagi asosiy muammolardan biri hajviylik va latifaviylik o‘rtasidagi chegaraning xiraligidir. Ko‘plab tadqiqotlarda kulgili mazmunga ega bo‘lgan ertaklar avtomatik ravishda latifa sifatida baholanadi. Aslida esa latifa qisqa, yakuniy kulgiga yo‘naltirilgan epizodik shakl bo‘lsa, hajviy ertak voqealar rivoji, syujet yaxlitligi va badiiy umumlashtirish darajasi bilan ajralib turadi. Ushbu farqning e‘tibordan chetda qolishi hajviy ertaklarning mustaqil janr sifatida o‘rganilishiga to‘sqinlik qiladi. Yana bir muhim muammo o‘zbek hajviy ertaklarida ijtimoiy tanqidning kuchli ifodalanishi bilan bog‘liq. Ko‘plab hajviy ertaklarda boy, amaldor, qozilar yoki nodon hukmdorlar kulgi vositasida tanqid qilinadi. Bunday holatlarda hajviy ertaklar satirik asarlarga yaqinlashib ketadi va ularni satira bilan farqlash masalasi murakkablashadi. Agar tanqid obyekti aniq ijtimoiy qatlam yoki tizim bo‘lsa, ertakning qaysi janrga mansubligini aniqlashda turli qarashlar yuzaga keladi. O‘zbek folklorida tasnifdagi muammolar qahramon tipologiyasi bilan ham bog‘liq. Hajviy ertaklarda ko‘pincha ayyor, topqir va oddiy xalq vakili markaziy qahramon sifatida tasvirlanadi. Ushbu qahramonning ustunligi individual aql-zakatga emas, balki xalqona donishmandlik va hayotiy tajribaga asoslanadi. Biroq ayrim tadqiqotlarda bunday ertaklar faqat “aqli qahramon haqidagi ertaklar” sifatida baholanib, ularning hajviy tabiati ikkinchi planga suriladi.

Terminologik muammolar ham o‘zbek hajviy ertaklari tasnifida muhim o‘rin tutadi. Ilmiy adabiyotlarda “hajviy ertak”, “kulgi ertagi”, “yumoristik ertak” kabi atamalar ko‘pincha aniq farqlanmasdan ishlatiladi. Bu holat tasnifda izchillikni buzadi va turli tadqiqotlar natijalarini qiyoslashni qiyinlashtiradi. Ayniqsa, hajviylikning darajasi va vazifasi aniq belgilanmagani sababli bir xil matnlar turli janrlarga mansub deb qaraladi. O‘zbek hajviy ertaklarini tasniflashda tarixiy va madaniy kontekst yetarlicha hisobga olinmaydi. Ayrim ertaklarda kulgi aniq tarixiy shaxslar yoki ijtimoiy munosabatlarga ishora qiladi. Agar bu kontekst e‘tiborga olinmasa, ertakning hajviy mohiyati to‘liq ochilmaydi va u noto‘g‘ri janr doirasida baholanishi mumkin. O‘zbek hajviy ertaklari tasnifidagi muammolar hajviylikning janr belgisi sifatida yetarlicha e‘tirof etilmaganligi, latifa va satira bilan chegaralarning noaniqligi, terminologik izchillikning yo‘qligi hamda madaniy kontekstning yetarlicha hisobga olinmasligi bilan bog‘liq. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun hajviy ertaklarni funksional, badiiy va ijtimoiy mezonlar asosida tizimli ravishda tasniflash zarur.

Qiyosiy tasnifdagi asosiy muammolar

Ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarini qiyosiy tasniflash jarayonida yuzaga keladigan muammolar ikki folklor tizimining tarixiy, madaniy va metodologik farqlari bilan bevosita bog‘liqdir. Qiyosiy tadqiqotlarda eng avvalo tasnif mezonlarining bir xil emasligi muammo tug‘diradi. Ingliz folklorshunosligida hajviy ertaklar asosan funksional yondashuv asosida o‘rganilib, kulgining kommunikativ va estetik vazifasiga urg‘u beriladi. O‘zbek folklorida esa hajviylik ko‘proq mazmuniy va ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilinadi. Bu tafovut qiyosiy tahlilda umumiy mezonlarni ishlab chiqishni qiyinlashtiradi.

Qiyosiy tasnifdagi muhim muammolardan biri janrlararo chegaralarning turlicha belgilanishidir. Ingliz folklorida hajviy ertaklar ko‘pincha didaktik va yumoristik hikoyalar bilan yaqin holda qaralsa, o‘zbek folklorida ular latifa va satirik rivoyatlar bilan chegaradosh tarzda namoyon bo‘ladi. Natijada bir xil funksiyaga ega bo‘lgan matnlar turli janr nomlari ostida tasniflanadi va bu holat qiyosiy izchillikni buzadi.

Terminologik nomuvofiqlik ham qiyosiy tasnifdagi asosiy muammolardan biridir. Ingliz tadqiqotlarida “comic”, “humorous”, “jest” kabi atamalar keng qo‘llanilib, ularning chegaralari qat‘iy belgilanmagan. O‘zbek folklorshunosligida esa “hajviy”, “kulgi”, “yumoristik” tushunchalari ko‘pincha sinonim sifatida ishlatiladi. Ushbu terminologik tafovutlar qiyosiy tahlilda bir xil hodisani turlicha talqin qilishga olib keladi.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

Shuningdek, qiyosiy tasnifda madaniy kontekstning farqliligi muhim rol o‘ynaydi. Ingliz hajviy ertaklarida kulgi ko‘pincha bilvosita, yumshoq istehzo shaklida ifodalanib, individual qahramonning topqirligiga asoslanadi. O‘zbek hajviy ertaklarida esa kulgi ijtimoiy adolat va tengsizlikka qarshi yo‘naltirilgan bo‘lib, ochiq tanqid ustuvorlik qiladi. Ushbu farq hajviylik darajasini baholashda yagona mezon qo‘llash imkonini cheklaydi.

Qiyosiy tasnifdagi yana bir muammo hajviylikning vazifaviy maqomi bilan bog‘liq. Ingliz ertaklarida kulgi ko‘pincha estetik zavq va muloqot vositasi sifatida namoyon bo‘lsa, o‘zbek ertaklarida u axloqiy va ijtimoiy tarbiya vositasi sifatida ishlatiladi. Bu farq hajviy ertaklarning janr mohiyatini qiyosiy baholashda metodologik ziddiyatlarni yuzaga keltiradi.

Ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarining qiyosiy tasnifidagi muammolar (jadval)

Tasnif mezon	Ingliz hajviy ertaklari	O‘zbek hajviy ertaklari	Qiyosiy muammo
Hajviylik maqomi	Ko‘proq funksional hodisa	Ko‘proq mazmuniy hodisa	Yagona janr mezon yo‘qligi
Janrlararo chegara	Didaktik va yumoristik hikoyalar bilan yaqin	Latifa va satirik rivoyatlar bilan yaqin	Bir xil matnlar turlicha tasniflanadi
Terminologiya	Comic, humorous, jest	Hajviy, kulgi, yumoristik	Atamalar mazmuni mos kelmaydi
Kulgining ifodasi	Yumshoq istehzo, bilvosita	Ochiq tanqid va kinoya	Hajviylik darajasini aniqlash qiyin
Qahramon tipi	Individual aqlli qahramon	Xalq vakili, ijtimoiy tip	Qahramon markazlashuvi farqi
Ijtimoiy tanqid	Bilvosita va cheklangan	Kuchli va ochiq	Satira bilan chegarani belgilash qiyin
Madaniy kontekst	Individualizmga moyil	Jamoaviy adolat g‘oyasi ustuvor	Qiyosiy talqinda subyektivlik

Qiyosiy jadvaldan ko‘rinadiki, ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarini tasniflashdagi muammolar faqat janr chegaralari bilan cheklanmaydi, balki metodologik va madaniy farqlar bilan ham belgilanadi. Shu sababli qiyosiy folklor tadqiqotlarida hajviy ertaklarni yagona mezon asosida emas, balki ko‘p darajali tasnif modeli asosida o‘rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Taklif etilayotgan tasnif yondashuvi

Ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarini tasniflashdagi mavjud muammolar shuni ko‘rsatadiki, ushbu folklor turini bitta mezon asosida tasniflash metodologik jihatdan yetarli emas. Hajviy ertaklar mazmun, shakl va funksionaning murakkab uyg‘unligi asosida shakllanganligi sababli ularni ko‘p darajali va kompleks yondashuv asosida tasniflash zarurati yuzaga keladi. Shu bois mazkur tadqiqotda hajviy ertaklarni funksional, badiiy va ijtimoiy mezonlar uyg‘unligida tasniflash yondashuvi taklif etiladi.

Taklif etilayotgan yondashuvning birinchi asosiy mezon funksional xususiyatlarga tayanadi. Ushbu mezonga ko‘ra, hajviy ertaklarda kulgining tutgan o‘rni aniqlanadi. Agar kulgi syujet rivojini to‘liq belgilab bersa va tanqidiy mazmuni yetkazishning asosiy vositasi bo‘lsa, bunday ertaklar markaziy hajviy ertaklar sifatida tasniflanadi. Aksincha, agar kulgi yordamchi vazifani bajarib, axloqiy yoki didaktik xulosani kuchaytirishga xizmat qilsa, ular yordamchi hajviy ertaklar guruhiga kiritiladi. Bu farqlash hajviylik darajasini aniqlash imkonini beradi.

Ikkinchi mezon badiiy ifoda vositalariga asoslanadi. Hajviy ertaklarda kinoya, mubolag‘a, paradoks, mantiqiy ziddiyat va kulgili vaziyatlar asosiy badiiy mexanizm hisoblanadi. Ushbu mezon asosida hajviy ertaklar kinoyaviy-mubolag‘ali va nisbatan realistik hajviy ertaklarga ajratiladi. Bunday tasnif hajviy ertaklarni fantastik yoki sof maishiy ertaklardan farqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchi mezon ijtimoiy yo‘nalishga tayanadi. Hajviy ertaklarning aksariyatida tanqid aniq ijtimoiy obyektga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Ayrim ertaklarda tanqid shaxsiy nuqsonlarga, masalan, nodonlik yoki ochko‘zlikka qaratilgan bo‘lsa, boshqalarida u muayyan ijtimoiy qatlam yoki tizimni fosh etishga xizmat qiladi. Shu asosda hajviy ertaklarni shaxsga yo‘naltirilgan va ijtimoiy-tizimli tanqidga asoslangan turlarga ajratish mumkin.

Taklif etilayotgan tasnif yondashuvining muhim jihati shundaki, u ingliz va o‘zbek hajviy ertaklariga bir xil mezonlarni qo‘llash imkonini beradi. Bu esa qiyosiy folklorshunoslikda metodologik izchillikni ta‘minlaydi. Mazkur yondashuv hajviy ertaklarni faqat kulgili matn sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy-badiiy hodisa sifatida tahlil qilish imkonini yaratadi.

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

Funksional, badiiy va ijtimoiy mezonlar uyg‘unligiga asoslangan tasnif yondashuvi ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarini ilmiy asosda tizimlashtirish, ularning janr chegaralarini aniqlashtirish va qiyosiy tahlil qilish uchun samarali metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv folklorshunoslikda hajviy ertaklarni mustaqil va ko‘p qatlamli janr sifatida o‘rganishga imkon beradi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarini tasniflash masalasining murakkab va ko‘p qirrali ekanligini ko‘rsatdi. Tahlillar shuni aniqladiki, har ikki folklor tizimida hajviy ertaklar muhim badiiy va ijtimoiy vazifani bajarsa-da, ularni tasniflashda yagona va barqaror ilmiy mezonlar mavjud emas. Ingliz folklorshunosligida hajviylik ko‘proq funksional hodisa sifatida talqin qilinib, kulgining kommunikativ va estetik vazifalariga urg‘u beriladi. O‘zbek folklorida esa hajviy ertaklar ijtimoiy tanqid va axloqiy baholash vositasi sifatida qaraladi. Ushbu metodologik farq qiyosiy tasnif jarayonida izchillikni ta‘minlashga to‘sqinlik qiladi. Tadqiqot natijalari hajviy ertaklarni maishiy ertak, latifa va satirik rivoyatlardan farqlashda janr chegaralarining yetarlicha aniqlanmaganligini ko‘rsatdi. Terminologik nomuvofiqlik, hajviylik darajasining subyektiv talqini hamda madaniy kontekstning turlicha baholanishi qiyosiy folklor tadqiqotlarida asosiy muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu holat bir xil funksiyaga ega bo‘lgan ertaklarning turli ilmiy manbalarda turlicha tasniflanishiga olib keladi. Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida taklif etilgan funksional, badiiy va ijtimoiy mezonlar uyg‘unligiga asoslangan tasnif yondashuvi ingliz va o‘zbek hajviy ertaklarini tizimli ravishda o‘rganish imkonini beradi. Ushbu yondashuv hajviy ertaklarni mustaqil va ko‘p qatlamli folklor janri sifatida ilmiy asosda baholashga xizmat qiladi hamda qiyosiy folklorshunoslikda metodologik izchillikni ta‘minlaydi. Tadqiqot natijalari kelgusida hajviy ertaklarning tipologiyasi, funksional rivoji va madaniy semantikasi bo‘yicha chuqurroq izlanishlar olib borish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Afzalov, M. (1972). O‘zbek xalq ertaklari. Fan.
2. Bakhtin, M. M. (1984). Rabelais and his world (H. Iswolsky, Trans.). Indiana University Press. (Original work published 1965)
3. Bascom, W. (1965). The forms of folklore: Prose narratives. *Journal of American Folklore*, 78(307), 3–20. <https://doi.org/10.2307/538763>
4. Dundes, A. (1980). *Interpreting folklore*. Indiana University Press.
5. Propp, V. Y. (1968). *Morphology of the folktale* (2nd ed., L. Scott, Trans.). University of Texas Press. (Original work published 1928)
6. Sarimsakov, B. (1989). O‘zbek xalq og‘zaki ijodining janr xususiyatlari. Fan.
7. Thompson, S. (1955–1958). *Motif-index of folk-literature* (Rev. ed., Vols. 1–6). Indiana University Press.
8. Tojiyev, Z. (2004). O‘zbek folklorida kulgi va hajv. O‘qituvchi.